

конференції Об'єднаних Націй у Сан-Франциско // В інтересах миру і дружби між народами. Міжнародно-правова діяльність Української РСР 1945–1972. – К.: Вища школа, 1974. – 335 с. 16. ГДА МЗС України, ф. 10, оп. 2, спр. 3, арк. 70. 17. Там само, спр. 84, арк. 69. 18. Там само, спр. 3, арк. 128. 19. ГДА МЗС України, ф. 10, оп. 19, спр. 2, арк. 19. 20. Там само, ф. 9, оп. 13, спр. 38, арк. 113 зв. 21. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 1447, арк. 46, 48–50. 22. Українська РСР на міжнародній арені // Соціалістична Харківщина. – 1945. – 3 серпня.

Елена Кульчицкая

УЧАСТИЕ УКРАИНСКОЙ ДЕЛЕГАЦИИ В РАБОТЕ КОНФЕРЕНЦИИ В САН-ФРАНЦИСКО 1945 Г.

В статье рассмотрена деятельность представителей УССР во время конференции в Сан-Франциско в 1945 г. Показано приобщение украинской делегации к созданию устава ООН. Уточнена специфика украинской делегации и ее роль в развитии украинской дипломатии.

Ключевые слова: Сан-Франциско, украинская делегация, ООН, УССР, устав.

Olena Kulchytska

PARTICIPATION OF THE UKRAINIAN DELEGATION THERE AT SAN FRANCISCO CONFERENCE 1945

In article considered the activity of the representatives of the USSR during the San Francisco in 1945. It shows the contribution of the Ukrainian Delegation to the creation of the United Nation Charter. It clarifies the specifics of the Ukrainian delegation and its role in the development of Ukrainian diplomacy.

Key words: San Francisco, Ukrainian delegation, United Nation, USSR, Charter.

УДК 94 (477)

Володимир Кіцак

ВИКОРИСТАННЯ ПІДРОЗДІЛІВ ВІЙСЬКА ПОЛЬСЬКОГО ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ДЕПОРТАЦІЇ УКРАЇНЦІВ ЗАКЕРЗОННЯ ВПРОДОВЖ 1944–1946 РР.

У статті проаналізовано роль, місце і значення використання підрозділів Війська польського для прискорення депортації українців з території Лемківщини, Холмщини, Надсяння й Підляшшя впродовж 1944–1946 рр.

Ключові слова: Військо польське, східний кордон, депортація українців, Закерзоння, Лемківщина.

Актуальність проблематики ґрунтується на тому, що детально вивчити процес депортації українців із Закерзоння неможливо без з'ясування місця й ролі в ньому військових підрозділів новоутвореної комуністичної Польщі.

Наукова новизна полягає у тому, що у публікації на основі об'єктивного і комплексного підходу, а також детального аналізу опублікованих джерел, проаналізовано роль збройних сил Польщі в проведенні примусового виселення близько 350 тис. українців з їх етнічних земель. Доведено, що без використання трьох дивізій Війська польського (далі – ВП) та ряду окремих воєнізованих підрозділів, депортація українців була б менш масштабною й менш кривавою. Також меншими були б і матеріальні втрати депортованого населення.

Основна мета публікації полягає у тому, щоб на основі об'єктивного, комплексного аналізу довести, що основним рушієм депортації українців із території Лемківщини, Холмщини, Надсяння й Підляшшя були саме підрозділи ВП та інших воєнізованих формувань, без яких кількість депортованих українців була б втричі меншою.

Завданням дослідження є висвітлення основних методів й способів проведення депортації, що їх використовувала польська сторона впродовж 1944–1946 рр.

Основу джерельної бази статті складають архівні матеріали, опубліковані й неопубліковані.

Певні аспекти досліджуваної проблеми проаналізовано рядом вітчизняних та польських науковців, Є. Місилом [2; 8], Гж. Мотиною [13], Ю. Макаром [4], А. Совою [12], В. Сергійчуком [3], Є. Пастернаком [15].

Попри те, що деякі аспекти досліджуваної проблеми вже аналізувалися науковцями, варто звернути увагу на те, що на сьогодні задекларована проблематика ще не стала предметом окремого наукового дослідження. Власне у цьому й полягає наукова новизна публікації.

9 вересня 1944 р. укладено угоду між Радою Народних Комісарів УРСР та Польським комітетом Національного Визволення, яка передбачала депортацію українців з території Польщі в УРСР і поляків з УРСР в Польщу [1, с. 287–293]. Польське суспільство того часу, розірване між

впливами комуністичного уряду та націоналістичного підпілля, було досить одностайним у ставленні до української меншини, яку планувалося якнайшвидше виселити за межі держави. Домінуючий вплив на хід депортації мали, передусім, польська цивільна адміністрація та підрозділи ВП як представники офіційних польських властей.

Для польської офіційної влади українці були тим ярмом, від якого варто було якнайскоріше позбавитись. Власті були не проти виселити українців, проте їх майно, в ідеальному варіанті, мало залишитися новоприбулим польським сім'ям. Як наслідок – пункти договору, що гарантували безболісне добровільне переселення із збереженням всього майна, залишилися декларативними. Для прискорення депортації українського населення і для утвердження поляків на домінуючих позиціях в краї впроваджено низку адміністративних заходів [2, s. 19–21, 61; 3, с. 111]. Та й під мобілізацію, здебільшого, потрапляли саме українці. Наприклад, у Холмському повіті до 24 листопада 1944 р. до лав Червоної армії мобілізовано 1277 українців [4, с. 597].

Чималих зусиль для «очищення» терену від українців докладали й місцеві підрозділи міліції. У той час грабежі відділами Армії Крайової (далі – АК) українського населення були дуже частим явищем. Польська міліція, через значну насиченість членами підпільних організацій, не тільки не реагувала на це, а й часто сприяла проведенню нападів [5, арк. 175–176]. У Любачівському повіті міліція розстрілювала ні в чому не винних українців без суду і слідства. Єдиною причиною кари було нічим не підкріплене звинувачення у приналежності до УПА чи ОУН. У Перемишлі міліція арештовувала всіх українців підряд. На території Грубешівського повіту частими були напади міліціонерів на підготовлені до виїзду господарства українців [6, арк. 16]. Солтис села Ожани Ланьцутського повіту свідомо записав у фольксдойчі 298 українців, 50 з яких арештувала за його доносом польська поліція. Після втручання радянських представників виявилось, що фольксдойчами було лише 12 осіб. Характерним є факт, який відзначають досить багато радянських документів – звірства польської міліції падали лише на українське населення, зовсім не зачіпаючи польського. Жодної боротьби з АК міліція не вела, що доводить не тільки наявність в урядових службах членів польського підпілля, а й те, що і еміграційний, і Люблінський уряди були однаково зацікавлені у депортації українців [1, с. 399–406].

Після того, як цивільні органи влади використали усі засоби адміністративного впливу на депортованих, їм на допомогу були кинуті підрозділи ВП. 1 вересня 1945 р. на територію Любачівського, Лиського та Перемиського повітів введено підрозділи відповідно 3, 8 і 9 дивізій ВП, що мали відселити українське населення із цих земель. Розкинуті у південних Лиському та Перемиському повітах 8 і 9 піхотні дивізії розпочали виселення 3 вересня, а 3 дивізія, що блокувала Любачівський повіт – 6 вересня. Пізніше підрозділи цих дивізій брали участь у депортації українського населення й інших повітів [7, с. 36–37]. Одночасно в ці райони були спрямовані 98 та 338 прикордонні полки військ НКВС [1, с. 602–603].

Саме за їх допомогою депортаційні процеси й були доведені до завершення. Ставлення військових до українців було досить негативним, що зумовлювалося низкою причин. Часто у ВП в чині підофіцерів служили радянські військовослужбовці польського походження. Як наголошують документи польської підпільної організації «Wolnosc i Niezawislosc», підрозділи ВП, що займалися депортацією українського населення, спеціально комплектувалися із поляків, що проживали у Східній Галичині та Волині й були вороже налаштовані до всього українського. Відповідно саме виселення провадилося негуманними методами [2, s. 210–211]. Солдати свою участь в процесі депортації розглядали як перепону поверненню додому, а отже були зацікавлені у якнайшвидшому її закінченні, не зупиняючись перед будь-якими методами. У околицях сіл Дубецько та Бірча ще з середини серпня були розквартировані частини НКВС та ВП, які мали на меті створити моральний тиск на українців та спонукати їх до виїзду. Війська регулярно грабували мирне населення, чинили насилля над чоловіками й жінками. А коли й такі методи не допомогли – військові почали домагатись виплати контингентів за цей та минулі роки. Усі необхідні продукти необхідно було виплатити упродовж 15 хв. У разі невиконання проводилися репресії: конфіскація рухомого майна, худоби, коней, а також ув'язнення в тимчасових концентраційних таборах, де територіальна евакуаційна комісія індивідуально вирішувала долю кожної окремо взятої особи [2, s. 210–211].

На останніх етапах депортації жорстокість солдат ВП щодо українського населення стала вже нормою. Якщо раніше криваві акції польського підпілля можна було ще якось пояснювати наявністю серед них бандитських елементів та ймовірною діяльністю радянських чи німецьких спецслужб, то тут маємо справу із регулярними військовими частинами новоствореної Польщі. Солдати тепер діяли не за власною ініціативою, а виконуючи накази своїх командирів та вищого державного керівництва.

Цивільне й армійське керівництво часто заохочувало жорстокість військових, розуміючи що терор лише пришвидшує депортацію. Наприклад, командир 34 піхотного полку, підполковник С. Плуто, з чийого наказу була дощенту спалена Завадка Морохівська й вирізано усе її населення,

через декілька днів був нагороджений орденом «Virtuti Militari». Цією найвищою польською відзнакою нагороджували офіцерів за видатні військові подвиги та відвагу [8, s. 24, 280].

Підрозділи 36 піхотного полку 8 дивізії були розквартировані у Лиську ще з вересня 1945 р., проте жодних серйозних заходів протидії бандерівцям не проводили. Більше того, полк не провів жодної облави та ні разу навіть не був у лісах навколо Лисько. Зате цей підрозділ непогано палив українські села та проводив масові арешти на міському ринку під виглядом боротьби із бандерівцями. Власне полковник М. Кирилюк наказав силою приводити до себе місцевих дівчат нібито для взяття свідчень. І такі приклади непоодинокі [8, s. 10–13]. І хоча А. Дашкевич, С. Плуто, М. Кирилюк, як і значна частина офіцерів ВП, був радянським офіцером, вина за їх злочини падала на все польське військо. Досить часто частини НКВС, під приводом боротьби з повстанцями, переходили кордон і грабували й вбивали українців на польській стороні [3, с. 201–202].

Незважаючи на винятково морозну зиму, війська провадили виселення із наростаючими темпами. З вагонами знову виникла проблема і декілька тисяч осіб, вигнаних з домівок на станції у перші дні після відновлення акції, тижнями чекали відправки. Люди вмирили з голоду, замерзали, відчувалась повна відсутність медичного обслуговування. Щоденно виселенців грабували як місцеві поляки, так і урядові солдати. Панувала цілковита безкарність у ставленні щодо українців. Жодні злочини проти них не каралися. Складалося враження, що повернулися часи середньовіччя й українців відлучили від Церкви.

24 березня 1946 р. на нараді із офіцерами 8 дивізії, начальник штабу 5 військового округу (обіймав терени Ряшівського та Краківського воєводств – примітка автора), бригадний генерал А. Дашкевич наказав для наведення порядку в українських селах запроваджувати принцип збірної відповідальності. Відповідальність за спокій у даній місцевості покладалася на групу заручників, яких у випадку нападу загонів УПА розстрілювали. За словами генерала А. Дашкевича, частини 9 піхотної дивізії після входження в будь-яке українське село збирали всіх мужчин, 2–3 з них одразу ж розстрілювали на очах в інших і тим самим забезпечували безпеку своїх дій [8, s.93–96; 9, с. 77].

Зазвичай, акція переселення мала досить стандартний вигляд: підрозділи ВП вночі або на світанку оточували потрібне село; солдати зганяли населення на центральний майдан, де командування оголошувало про те, що село підлягає негайній евакуації. Заодно визначався відрізок часу, який давався селянам на збори особистого майна; у той час, поки селяни влаштовували на возах своє майно, польські солдати займалися цинічним грабунком населення, беручи все, що їм подобалося, знущаючи над жінками й дівчатами, б'ючи чоловіків та літніх людей; після завершення відведеного на збори терміну, із села до найближчої залізничної станції під конвоєм військових вирушала валка возів, натовпи людей та гурти худоби. Часто під час проходження через польські села грабунки людей поновлювалися вже без участі військовиків. Інколи ця подорож затягувалася до декількох днів; після прибуття на станцію завантаження люди під відкритим небом встановлювали примітивні навіси та інші прихисти від негоди, розводили вогнища для приготування їжі, шукали корм для худоби. Всюди панувала жахлива антисанітарія, поширювалися епідемічні захворювання. Очікування поїзда могло тривати декілька місяців.

Зазвичай, польські військові старалися розпочати процес виселення конкретного населеного пункту вдосвіта або в другій половині ночі, оскільки більшість людей у такій порі мирно спали у своїх хатах. З іншого боку, поляки прагнули закінчити його до темряви, коли зростала вірогідність несподіваних атак українських підпільників. Наприклад, теплої вересневої ночі, о другій годині село Дудниця, поблизу Сянока, оточили підрозділи ВП. Солдати підпалили будинки по зовнішньому периметру й почали розстрілювати людей, що намагалися гасити хати. Внаслідок чого було вбито 23 особи. Усім іншим запропоновано 2 год. на збори всього майна. Аналогічно проводилася депортація з багатьох сіл Сяноцького повіту. Дуже часто солдати знущалися над людьми, не давали брати з собою навіть найнеобхідніші речі, худобу тощо [10, арк. 285–286].

Щоб хоч якось уникнути примусового переселення, українці Закерзоння, при появі польських військових частин, втікали у навколишні ліси. Досить часто такі втечі були вдалимими, але не могли ж люди довгий час перебувати під відкритим небом разом із дітьми, майном та худобою. Частина гинула від польських куль під час втечі, інші ж, попри активну агітацію ОУН-УПА, поверталися у рідні домівки. Село Безмігова Горішня було оточене підрозділом ВП 27 вересня 1945 р. На збори людям дали лише 15 хв. Усі ті, що пробували втікати, були розстріляні. Тому жителі сусідніх Янковиць та Глинного майже поголовно втекли у навколишні ліси. Проте після декількох днів, проведених у горах, люди волею-неволею поверталися додому і записувалися на виїзд [2, s. 237–241]. Архівні джерела наводять десятки прикладів такого способу переселення [10, арк. 285–286; 11, арк. 5].

У кінці листопада 1945 р. підрозділами ВП були виселені із сіл Падруш, Пігачі, Нове Брусно, Старе Брусно 470 українських сімей. На збори людям дали тільки 2 год. Зрозуміло, що чиновників з питань переселення як з радянського, так і з польського боку не було, а офіцери ВП жодних документів на залишені продукти харчування, майно та поля не видавали. Більше того, коні,

корови, а в деяких сімей навіть одяг були насильно забрані. При спробі захистити своє майно були побиті, покалічені чи навіть розстріляні військовослужбовцями ВП немало чоловіків [9, с. 18–19; 11, арк. 5]. Внаслідок описаних дій військових кількість врятованого майна була дуже обмеженою. Евакуаційні листи, описи майна та акти-накладні на здану сільськогосподарську продукцію люди могли отримати лише на станціях завантаження. У такому разі вписана туди кількість майна залежала від волі чиновника, що займався цими питаннями, й далеко не завжди відповідала дійсності. Значна частина людей прибувала на територію УРСР взагалі без будь-яких документів і наділення їх майном за місцем нового проживання провадилося у мінімальних масштабах.

5 квітня 1946 року Генштабом ВП створена операційна група «Ряшів», до складу якої увійшли діючі на терені 3, 8 і 9 дивізії ВП, 14 і 18 піхотні полки, а також всі сили міліції обивательської (далі – МО), війська охорони прикордоння, корпусу безпеки внутрішньої (далі – KBW), дислоковані у прикордонних воєводствах. Для виселення українців у вузькій прикордонній смузі зосереджено майже чотири дивізії або четверта частина всіх піхотних з'єднань, якими диспонувала в той час польська армія [8, с. 7–8].

Упродовж січня-квітня 8 і 9 дивізії виселяли в день близько ста родин кожна. Відповідно до наказу начальника операційної групи «Ряшів», бригадного генерала Й. Роткевича, від 9 травня 8 дивізія мала виселяти не менше 300 родин щодень, а 9 дивізія – 150 родин [8, с. 133]. На кінець травня 8 дивізія мінімальну кількість родин, яких мала виселяти щодень, складала до 500 [8, с. 148–149].

Особливо кривавими були дії військ там, де селяни пробували хоч якось захищатися. Нерідко за опір вважали кілька пострілів, які могли й не принести шкоди. Натомість у звітах командирів ВП спалення безборонних сіл змальовувалося як героїчна боротьба польських жовнів проти «банд» УПА. Так, 20 вересня 1945 р. було спалене село Старе Брусно. У польському звіті стверджувалося, що противник (УПА) втратив більше 120 осіб вбитими та 93 – пораненими, а село повністю спалене. Слід зауважити, що всіх без винятку поранених було безжально знищено та спалено. Втрати ж поляків нараховували одного вбитого та двох поранених. Вірогідність цих польських тверджень про УПА більш ніж сумнівна з огляду на величезну різницю між втратами польської та української сторін. Репресії провадилися над мирним українським населенням. А для приховування злочину тіла були зоставлені у палаючому селі [2, с. 228–229].

Радянське керівництво усвідомлювало, що лежить за «добровільним» виїздом українців з Польщі. У доповідній записці на ім'я секретаря ЦК КП(б)У зазначалося: «Дуже важливим фактором у цьому відношенні є загострення національної ворожнечі між польським і українським населенням, що знаходить своє вираження в посиленні терору, що проводиться реакційними польськими елементами у відношенні до українського населення». Тим часом поліція та армія із цим практично не боролися [10, арк. 6–7].

Загалом в антиукраїнській діяльності не надто відставали від підпілля й державні МО та KBW. Арешти й розстріли українців стали звичним явищем. Замість захисту українського населення, підрозділи польської міліції та війська чинили масові розправи й грабунки. Правоохоронні органи не тільки не творили заслін грабіжникам, а часто й самі виступали ініціаторами й виконавцями злочинів. Прикладів можна наводити безліч. Зокрема, 27 лютого 1945 р. польські міліціонери по-звірячому замордували сім'ю священика із с. Кулаковичі, що підготувалася до виїзду. Все майно й худоба покійних були розграбовані; на території Любачівського повіту військовослужбовці польського війська розстріляли 61 українця й повністю спалили село Монастир; у Перемиському повіті 23 лютого 1945 р. у с. Трийчиси міліціонери розстріляли 10 українців; 24 лютого польськими міліціонерами вбито більше 20 осіб із с. Руське; 25 лютого – 10 осіб із с. Підбуковинка. 2 березня військовослужбовці ВП повністю спалили с. Залісці, а все українське населення розстріляли. Грабунки та вбивства українців Польщі набули такого поширення, що в уряд УРСР почали надходити телеграми від керівників прикордонних областей із вимогами припинити це варварство. Телеграму на ім'я М. Хрущова, у якій перелічено ці та маса інших злочинів, підписали начальник прикордонних військ НКВС Українського округу, генерал-лейтенант Бурмак та секретар Львівського обкому партії Грушецький [6, арк. 16–17].

Про «засміченість» нової польської поліції аківськими елементами, більше того, про безпосередню підпорядкованість її керівництву АК свідчить випадок, що стався у Любачівському повіті. Відповідно до радіограми райуповноваженого Пелипая, польська міліція, військові частини та служба безпеки у повному складі перейшли на бік АК та організовано передислокувалися в ліси, що оточують Любачів. У повіті наступило повне безладдя і представники радянської сторони були змушені зайняти кругову оборону [16, арк. 16–17]. 2 березня у Холмі, під час навчальної тривоги, пішла в ліси рота курсантів I-го танкового училища ВП. У кінці квітня із Перемишля дезертирував взвод курсантів офіцерської школи [3, арк. 154–155]. Здезертирував також і II-й батальйон внутрішніх військ, той що «пацифікував» Кобильницю, Люблинець та Гораєць [12, с. 287].

Спираючись на радянські та польські джерела, робимо ті ж висновки, яких дійшов Є. Місіло: «Нищення української людності, що сталося в кількох десятках місцевостей Бжозовського, Холмського, Грубешівського, Любачівського, Перемиського, Сяноцького і Томашівського повітів, у вирішальній мірі вплинула на зріст лічби тих, хто зголосився на виїзд з Польщі» [2, с. 11].

Польські історики Г. Мотика і Р. Внук пояснюють такий сплеск українофобії поляків низкою причин. По-перше, у повоєнній Польщі бандитизм та збройні грабунки були дуже поширеними явищами. На теренах, мішаних з етнічної точки зору, жертвами нападів ставали, зазвичай, особи іншої національності. Усе це прикривалося патріотичними лозунгами при мовчазній згоді або й підтримці родаків. По-друге, значною мірою кров українців лежала на руках комуністичних спецслужб, підрозділи яких маскувалися під АК чи УПА, щоб терором прискорити виселення або викликати відплатні акції потерпілої сторони [13, с. 124–125].

Проте, як зазначають документи ОУН, восени 1945 р. антиукраїнський терор АК помітно ослаб. Зменшення рівня антиукраїнської діяльності АК пояснюється не тільки укладенням між АК та УПА навесні 1945 р. перемир'ям. Наприкінці цього ж року розпочалося масове зголошення з повинною членів підпілля [14, с. 90–91]. Починаючи з цього часу, всі антиукраїнські вчинки на території Польщі можемо зараховувати на рахунок або польських офіційних властей або самовільних дій окремих елементів тодішнього досить шовіністично налаштованого польського суспільства [3, с. 189, 197].

Деякі офіцери ВП, вважаючи, що завершення переселення українців унеможливить повернення полякам втрачених теренів Західної України, безпосередньо агітували селян не виїжджати до СРСР [13, с. 136–137]. Проте кількість таких військовиків була дуже обмеженою.

Виселення не закінчилося до 15 червня. До кінця липня тривало так зване «зачищення» терену. Значні військові з'єднання прочісували місцевість у пошуках втікачів, що покинули села й переховувалися у лісах. Цих осіб переселяли в УРСР без жодної документації [8, с. 8].

Загалом, спираючись на документи, можемо стверджувати, що підрозділи ВП та поліційних формувань відіграли вирішальну роль у депортації українців Закерзоння. Упродовж часу виселення роль ВП як сили, що може прискорити процес виселення, невпинно зростала. Від нечисленних підрозділів, що мляво пробували протидіяти УПА на початку депортації, на 1946 р. сили ВП в регіоні зросли до трьох дивізій. Тепер тероризували українців вже не підпільні формування, а урядові підрозділи. За допомогою війська виселення набрало форми класичної етнічної чистки, яка включала пацифікацію та палення сіл, терор проти мирних мешканців, впровадження принципу збірної відповідальності, повальні екзекуції цивільної людності, проваджені регулярними підрозділами ВП.

Але якщо раніше в терорі проти українців найактивнішу участь брали підпільні формування польських націоналістів і в їх злочинній діяльності можна було звинувачувати окремих командирів підрозділів чи керівників підпілля, то тепер найактивнішим виконавчим органом терору виступали урядові збройні формування – регулярні частини ВП, підрозділи органів безпеки, охорони кордону та інші, які керувалися виключно урядовими інструкціями.

Загалом, з початку вересня – до кінця грудня, тобто за період, відколи для депортації почали масово використовуватися війська, в СРСР було примусово переселено 81806 осіб (22854 родини) [2, с. 12–13]. Згідно з даними Є. Пастернака на 31 грудня 1945 р. з Польщі виселено загалом 91154 українських родини або 431715 осіб [15, с. 311]. Упродовж 1 січня – 15 червня 1946 р. з Польщі виселено в УРСР 252422 українці (47192 родини), тобто більше, ніж за всі попередні етапи разом взяті [12, с. 295]. Додатково, до кінця грудня 1946 р., виселено ще близько 2 тис. українців [12, с. 295].

Загалом, завдяки масовому використанню війська та поліції упродовж 1945–1946 рр. із Закерзоння депортовано понад 345 тис. осіб. І новий прорадянський уряд Польщі, і націоналістичне підпілля використали усі можливі засоби для того, щоб раз і назавжди вирішити українське питання й перетворити Польщу на мононаціональну державу.

Список використаних джерел

1. Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади. У трьох томах, т.1. 1939–1945 рр. – Львів: Жовківська книжкова друкарня видавництва ОО Василян «Місіонер», 1996. – 752 с.
2. Miśiło E. Repatriacja czy deportacja. Przesiedlenie Ukraińców z Polski do USRR 1944-1946 / E. Miśiło. – T.1. Dokumenty 1944-1945. – Warszawa: «Oficyna Wydawnicza «Archiwum Ukraińskie», 1996. – 336 s.
3. Сергійчук В. Трагедія українців Польщі / В. Сергійчук. – Тернопіль: Книжково-журнальне видавництво «Тернопіль», 1997. – 440 с.
4. Макар Ю. Від депортації до депортації. Суспільно-політичне життя холмсько-підляських українців (1915–1947). Дослідження. Спогади. Документи. Том 1. Дослідження / Ю. Макар, М. Горний, В. Макар, А. Салюк. – Чернівці: Букрек, 2011. – 880 с.: іл.
5. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), ф. 1, оп. 23, спр. 790, 236 арк.
6. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 1465, 54 арк.
7. Козловський І. Депортація українського населення з Польщі у 1944-1946 рр. / І. озловський // Акція «Вісла» у контексті українсько-польських відносин ХХ століття. Матеріали науково-

практичної конференції, присвяченої 50-літтю проведення акції «Вісла» (19 квітня 1997 р.) – Івано-Франківськ: Івано-Франківська обласна друкарня, 1999. – С. 36–37. 8. Miśiło E. Repatriacja czy deportacja. Przesiedlenie Ukraińców z Polski do USRR 1944–1946 / E. Miśiło. – Т. 2. Dokumenty 1946. – Warszawa: «Oficyna Wydawnicza «Archiwum Ukraińskie», 1999. – 400 s. 9. Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади. У трьох томах, т. 2. 1946–1947 рр. – Львів: Жовківська книжкова друкарня видавництва ОО Василян «Місіонер», 1998. – 540 с. 10. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 1469, 304 арк. 11. Державний архів Львівської області, ф. Р. 221, оп. 2, спр. 25, 149 арк. 12. Sowa A. L. Stosunki polsko-ukraińskie. 1939–1947. Zarys problematyki / A. L. Sowa. – Kraków, 1998. – 342 s. 13. Motyka Grz. Pany i rezuny. Współpraca AK–WiN i UPA. 1945–1947 / Grz. Motyka, R. Wnuk. – Warszawa: Oficyna wydawnicza volumen, 1997. – 232 s. 14. Гайдай О. Хто пожав «Бурю»? Армія Крайова на Тернопіллі. 1941–1945 рр. / О. Гайдай, Б. Хаварівський, В. Ханас. – Тернопіль: книжково-журнальне видавництво «Тернопіль», 1996. – 176 с. 15. Пастернак Є. Нарис історії Холмщини і Підляшшя (Новіші часи) / Є. Пастернак. – Вінніпег-Торонто: Б.М.В., 1989. – 466 с. 16. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 1468, 369 арк.

Владимир Кишак

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ ВОЙСКА ПОЛЬСКОГО ДЛЯ ПРОВЕДЕНИЯ ДЕПОРТАЦИИ УКРАИНЦЕВ ИЗ ЗАКЕРЗОНЬЯ В ПЕРИОД 1944–1946 ГГ.

В статье проанализировано роль, место и значение использования подразделений Войска польского для проведения депортации украинцев с территории Лемковщины, Холмщины, Надсянья и Подляшья в период 1944–1946 гг.

Ключевые слова: Войско польское, восточная граница, депортация украинцев, Закерзонье, Лемковщина.

Volodymyr Kitsak

THE USE OF SUBSECTIONS OF ARMY POLISH IS FOR THE LEADTHROUGH OF DEPORTATION OF UKRAINIANS OF ZAKERZONNYA DURING 1944–1946

In the article a role, place and value of the use of subsections of Army Polish, is analysed for the acceleration of deportation of Ukrainians from territory of Lemkivschini, Kholmshini, Nadsyannya and Pidlyashshya, during 1944–1946.

Keywords: An army is Polish, east border, deportation of Ukrainians, Zakerzonnya, Lemkivschina.

УДК 94(477.8)»1953/1964»

Анатолій Шваб, Наталія Машенко

ШКІЛЬНИЦТВО НА РІВНЕНЩИНІ В ДОБУ «ВІДЛИГИ»

У статті розглядається розвиток народної освіти Ровенської області в період «відлиги». Зазначено, що до початку 1950-х рр., після завершення радянізації краю, тут утвердилася радянська шкільна освітня система. Разом з тим, залишалися не розв'язаними питання важкого матеріального становища школярів, що призвело до зростання кількості дітей, які не відвідували школу чи ставали другорічниками. Загалом, період «відлиги» означений реформаторськими змінами в народній освіті краю. Швидкими темпами в області реорганізовано семирічні й десятирічні навчальні заклади, завершилася політехнізація шкіл, зросла мережа шкіл-інтернатів. Здійснення освітньої реформи актуалізувало проблему нестачі учительських кадрів та матеріально-технічного забезпечення шкіл краю.

Ключові слова: реформа, «відлига», шкільна освіта, політехнізація школи, виробниче навчання.

В умовах реформування освітнього простору та в ході обговорення в суспільстві концепції нової української школи слушно постає потреба звернення до власного історичного минулого та його об'єктивного аналізу. У цьому контексті покажемо період «відлиги», що проявився відносно демократизацією всіх сфер громадського життя. Ідеологія змін передбачала структурні перетворення і в радянському шкільництві.

У наукових доробках питання стану шкільної освіти в добу «відлиги» отримало досить широке висвітлення. У працях В. Барана [1], С. Сворака [2], І. Коляски [3], Л. Березівської [4] зустрічаємо ґрунтовні розвідки, які відтворюють процеси в народній освіті в означений історичний етап. Однак, окремого дослідження, предметом якого був би аналіз розвитку шкільництва в регіональному аспекті проведено не було.